

آموزش و بسته‌ی آموزشی معلم

حسن مظاهری

در نظام آموزشی، آموزگار از اساسی‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار در عرصه‌ی آموزش و یادگیری است. چراکه به تعبیری، معلم است که به همه‌ی آن‌ها جان می‌بخشد و آن‌ها را اثربخش و سودمند می‌گرداند. به تعبیر کین و گورل (۲۰۰۲) معلمان توانمند نقطه‌ی آغاز هر تحول آموزشی هستند. وقتی معلمان از اثرگذاری بالا برخوردار شوند، دانش‌آموزان آن‌ها نیز به سطوح بالایی از دانش آکادمیک، انگیزه، استقلال و اعتماد به نفس دست خواهند یافت (نقل از سرکارآرانی، ۱۳۸۹).

معلمان در انجام هر تحول آموزشی (پرورشی)، بیشترین و برترین نقش را برعهده دارند و با دانش و مهارتی که کسب کرده‌اند می‌توانند چهره‌ی سازمان‌های آموزش و پرورش را دگرگون سازند و فضای مدارس را به فضای رشد و بالندگی تبدیل کنند و آینده‌ی درخشانی را برای جوامع رقم بزنند.

یکی از عوامل اساسی در داشتن معلمان اثرگذار و موفق، آموزش و روزآمدسازی دانش و اطلاعات مرتبط و مورد نیاز مداوم آن‌هاست. یونسکو هدف آموزش را توسعه‌ی مهارت‌ها، توانایی‌های انجام کار، درک دانش و اطلاعات مورد نیاز به وسیله‌ی نیروی انسانی به‌منظور پیشرفت در تولید می‌داند (اشتون، گرین، جیمز و سانگ، ۱۹۹۹).

در جهان امروز، آموزش معلمان (آموزش پیش از خدمت و ضمن خدمت) از نظر منافع ملی جزو منافع سطح اول به حساب می‌آید (سرکارآرانی، ۱۳۸۹) به طوری که سرمایه‌گذاری در جهت آموزش معلمان از نوع سودمندترین سرمایه‌گذاری‌ها به‌شمار می‌آید. کریس اندرسن (۲۰۰۹) و ویلیج و ریمرز (۲۰۰۰) در مطالعه‌ی خود اظهار داشته‌اند که توسعه‌ی حرفه‌ای معلمان باید به عنوان فرایندی تلقی شود که از دوره‌ی پیش از خدمت شروع شود و تمام طول دوره‌ی خدمت را در بر گیرد (ملایی‌نژاد، ۱۳۸۵). بر این اساس، آموزش معلمان یک فرایند مستمر است.

آموزش ضمن خدمت معلمان عبارت است از بهبود بخشیدن به فعالیت‌های آموزشی (پرورشی) مرتبط با رشته‌ی تخصصی آنان که عمدتاً یا انحصاراً به‌منظور دانش‌افزایی، کسب مهارت و تغییر نگرش‌های حرفه‌ای در آنان انجام می‌گیرد تا بتوانند به گونه‌ای مؤثرتر به آموزش و پرورش بپردازند (صفوی، ۱۳۸۲).

پیروگاتر آموزش ضمن خدمت را نوعی کوشش نظام‌دار تلقی می‌کند که هدف اصلی آن عبارت است از هماهنگ و هم‌سو کردن آرزوها، علایق و نیازهای آینده‌ی افراد با نیازها و اهداف سازمان در قالب کارهایی که از افراد انتظار می‌رود (فتحی و اجارگاه، ۱۳۷۶). بنابراین، آموزش ضمن خدمت با نیازهای مخاطبان ارتباط نزدیک دارد. همچنین باید (۲۰۰۲) معتقد است برنامه‌های رشد حرفه‌ای کارکنان در صورتی موفقیت‌آمیز است که به نیازهای انسانی و مؤثر توجه شود و بر کاربرد اصول آموزش تأکید گردد.

کشورهایی که با چالش تربیت معلمان اثرگذار مواجه‌اند، باید به دنبال بهبود روش‌های قدیمی باشند و با استفاده‌ی خلاقانه از فناوری‌های ارتباطی و اینترنت مؤثرترین دوره‌ها را اجرا کنند (یونسکو، ۲۰۰۶). هیچ‌یک از فناوری‌های آموزشی و ارتباطی به تنهایی همه‌ی قابلیت‌های مورد نیاز را ندارند. بنابراین، در یک شبکه‌ی آموزش مستقل و قابل گسترش، هم یک تلفیق فناوری اطلاعات لازم است و هم برای استفاده از همه‌ی قابلیت‌های فناوری آموزشی، اصلاح و بهبود نظام آموزشی معلمان و پیوند فناوری‌های اطلاعات متفاوت ضروری است (جیمز، ۲۰۰۵). آموزش یک فرایند چهار مرحله‌ای شامل نیازسنجی، برنامه‌ریزی آموزشی، اجرای آموزش و ارزیابی نتایج آموزش است و ساده‌ترین تعریف آموزش، کمک به مردم برای یادگیری است (اشتون، ۱۹۹۹). بنابراین اجرای فرایند آموزش مداوم و روزآمد معلمان از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای در نظام آموزش و پرورش برخوردار است و بی‌توجهی یا کم‌توجهی به هریک از بخش‌های این فرایند، باعث عقیم شدن آموزش و به تبع آن ایجاد ضعف و اشکال در کل خروجی آموزش رسمی کشور خواهد شد.

برنامه‌ریزی برای آموزش معلمان

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی به عنوان متولی اصلی تولید برنامه‌های درسی و محتوای آموزشی برای دانش‌آموزان، با مشارکت معاونت توسعه‌ی مدیریت و پشتیبانی وزارت آموزش و پرورش (به‌ویژه مرکز آموزش نیروی انسانی) کار برنامه‌ریزی آموزشی و آماده‌سازی معلمان برای اجرا و پیاده‌سازی برنامه‌های درسی در مدارس را انجام می‌دهد و در مأموریت‌ها و وظایف تعریف شده‌ی سازمان مدیریت و هدایت امر آشنایی و آگاه‌سازی مدرسان و معلمان با اهداف، محتواها، روش‌های یاددهی - یادگیری و ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان مطرح شده است؛ چراکه پیاده‌سازی و اجرای برنامه‌های درسی جدید به‌وسیله‌ی معلمان، مستلزم آشنایی آن‌ها با عناصر مذکور است. در سال‌های اخیر بحث تحول بنیادین در آموزش و پرورش یکی از مطالبه‌های اساسی جامعه‌ی ما به‌حساب می‌آید. از آنجا که سند تحول بنیادین در سال ۱۳۹۰ به تصویب رسید، به تبع آن اجرا و پیاده‌سازی زیر نظام‌های آن در دستور کار قرار گرفت. یکی از برنامه‌هایی که مبتنی بر سند مذکور در دستور کار وزارت آموزش و پرورش قرار گرفته است، پیاده‌سازی ساختار آموزشی ۳-۳-۶ بود که از دو سال گذشته آغاز شده است و در سال تحصیلی ۹۳-۱۳۹۲ پایه‌ی سوم ابتدایی و اول متوسطه‌ی اول در دستور کار است که به دنبال آن تغییر در برنامه‌های درسی و محتوای آموزشی این دو پایه در دست انجام است که تأمین معلمان آموزش‌دیده برای این پایه‌ها، مسئله‌ای بسیار مهم خواهد بود. از آنجا که حجم تغییر محتوای آموزشی در این پایه‌ها و در این ساختار جدید، تفاوتی با گذشته دارد و آن این که در سال‌های قبل از این ساختار، ممکن بود سالانه حداکثر محتوای دو یا سه عنوان درسی تغییر یابد، ولی در تحول جدید، تقریباً تمام محتوای آموزشی دروس دو پایه در سال، تغییر کرده و رویکردهای جدیدی در آن‌ها مطرح شده است که مستلزم حمایت‌های فکری، آموزشی و دانشی معلمان خواهد بود.

از طرفی، نتایج پژوهش‌های مرتبط با بحث فرایند آموزش معلمان، به‌ویژه دوره‌های آموزشی ضمن خدمت، حاکی از وجود ضعف‌ها و مشکلات عمده‌ای در انجام این کار بوده است. سمیعی (۱۳۹۰) معتقد است به دلایل مختلف، از جمله تغییر برنامه‌های درسی، اصلاح محتوای کتاب‌ها یا به‌روز شدن دانش، اطلاعات و مهارت‌های معلمان، همه ساله دوره‌های کوتاه‌مدت ضمن خدمت زیادی در سطح مدارس، مناطق آموزشی، استان‌ها یا به شکل ملی برای معلمان برگزار می‌شود که نظام و فرایند برنامه‌ریزی و اجرای این دوره‌ها تقریباً یکسان است و با وجود صرف هزینه‌های زیاد و فراگیر بودن، این دوره‌ها تأثیر چندانی در بهبود عملکرد معلمان نداشته‌اند. ضعف محتوای آموزشی، از نظر کاربردی نبودن، روزآمد نبودن، عدم تناسب محتوا با نیازهای آموزشی معلمان (حسین‌پور، ۱۳۸۲)، توجه نداشتن به مباحث بنیادی روش‌های تدریس در دوره‌های ضمن خدمت، استفاده از روش‌های سنتی تدریس در دوره‌های آموزشی معلمان (دانش‌پژوه، ۱۳۸۲)، پایین بودن میزان اثربخشی، عدم آموزش کامل مهارت‌های اساسی تدریس از جمله روش‌های خلاق و کاوشگری (فرزاد و دانش‌پژوه، ۱۳۸۵) عدم تأثیر مثبت دوره‌ها بر عملکرد معلمان (صمدی، ۱۳۸۷)، ضعف منابع آموزشی در اختیار معلمان، عدم امکان ایجاد ارتباط و دسترسی مناسب معلمان به گردهمایی‌های آموزشی و مؤلفان برنامه‌ها و کتب درسی، محدود بودن دوره‌های آموزشی در زمینه‌ی فناوری‌های جدید از جمله نارسایی‌های مطرح در برگزاری دوره‌های آموزشی ضمن خدمت است.

هم‌چنین بر پایه‌ی تحقیقات مهربان (۱۳۸۰)، حسین‌پور (۱۳۸۲)، دانش‌پژوه (۱۳۸۲)، صمدی (۱۳۸۷) و سمیعی (۱۳۹۰)، مهم‌ترین اشکالات اجرای دوره‌های آموزش ضمن خدمت در شرایط موجود عبارت‌اند از: کم‌توجهی به موضوعات رشد حرفه‌ای معلمان در دوره‌ها (به‌نحوی که خود معلمان بتوانند زمینه‌ی ارتقای علمی خود را فراهم و بی‌گیری کنند)، تبیین سبک‌های یادگیری، برگزاری دوره‌ها بدون اجرای برنامه‌ی نیازسنجی قبل از دوره، ضعف محتوای ارائه شده در دوره‌ها از لحاظ به‌روز بودن، اجرای دوره‌ها در زمان نامناسب، عدم ایجاد شرایط لازم در دوره‌ها برای تسلط معلمان به مهارت‌های ضروری، ضعف در منابع آموزشی، محدود بودن دوره‌ها در زمینه‌ی کاربرد فناوری‌های جدید و ضعف محتوای دوره‌ها از لحاظ کاربردی بودن.

با این اوصاف، برای بهبود و تکمیل نظام آموزش ضمن خدمت معلمان، انجام مستمر اقداماتی از جمله شناسایی و تعیین نیازهای آموزشی معلمان به تفکیک مشاغل، به‌کارگیری روش‌های نوین در اجرای دوره‌ها و پایش، بهبود و اصلاح فرایند آموزش مورد تأکید است.

وجود آسیب‌های مذکور و مسائلی از این دست از یک سو و لزوم تجدید نظر و ایجاد تحول در فرایند آموزش و آماده‌سازی معلمان هم‌راستا با تحول در دیگر زیرنظام‌های تحول بنیادین از سوی دیگر، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی را بر آن داشت که هم‌راستا با تولید برنامه‌های درسی و تألیف کتاب‌های جدید، برنامه‌ریزی برای آموزش و آماده‌سازی معلمان این پایه‌ها را متمایز از گذشته با همکاری «ستاد اجرایی تحول» که مسئولان مرکز آموزش نیروی انسانی وزارت متبوع نیز در آن حضور داشتند، در دستور

کار قرار دهد.

بهره‌مندی از حضور آن‌ها برای تدریس در دوره‌های آموزش مدرسان استانی اقدام می‌نماید. مؤلفان با همکاری و مشارکت مدرسان عالی، آموزش مدرسان استانی را برای تدریس در دوره‌های ضمن خدمت استانی و مناطق، تعلیم می‌دهند و آماده می‌کنند.

مدرسان استانی نیز پس از فراگیری آموزش‌های مورد نظر، در کلاس‌های ضمن خدمت مناطق استان مربوط، آموزش معلمان را به انجام خواهند رساند.

نکته‌ی دیگر، تولید فیلم‌های آموزشی - توجیهی برای تمام دروس این پایه به‌منظور توزیع در میان معلمان است. هم‌چنین دفتر تکنولوژی و انتشارات کمک آموزشی سازمان به تولید ویژه‌نامه‌ی رشد با هدف کمک به آماده‌سازی معلمان این پایه برای تدریس در کلاس درس اقدام می‌کند. با توجه به مباحث جدید مطرح شده در کتاب‌های جدید و سؤالاتی که در این راستا برای معلمان پیش آمده بود، دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه برای مراقبت و اشاعه‌ی برنامه‌ی درسی، اعزام مؤلفان و مدرسان عالی به استان‌ها را در دستور کار خود قرار می‌دهد و از طرفی استان‌ها نیز بنا بر ضرورت برای هم‌فکری بیشتر در جهت رفع اشکالات پیش آمده برای معلمان خود، اقدام به برگزاری کارگاه‌های آموزشی تعاملی با مدرسان و معلمان خواهند داشت.

از طرفی پایگاه‌های اطلاع‌رسانی و اینترنتی دفتر نیز به‌عنوان یکی از بهترین محمل‌های تعاملی بین برنامه‌ریزان و مؤلفان کتاب‌های درسی با معلمان در این اطلاع‌رسانی و اشاعه‌ی برنامه‌ها به معلمان به خدمت گرفته شده است.

امید است همکاران گرامی با استفاده و بهره‌مندی از این مقوله‌های آموزشی، ضمن توفیق در انجام وظیفه‌ی خطیر خود، با ارائه‌ی دیدگاه‌ها، نظرات و پیش‌نهادهای خود، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی را در غنی‌سازی این بسته‌ی آموزشی برای سال‌های آینده یاری نمایند، چراکه در این مهم، برآورده ساختن نیازهای آموزشی و رضایت مخاطبان که همان معلمان ارجمند هستند بیش از همه چیز اهمیت دارد.

بر این اساس، آموزش معلمان پایه‌های دارای محتواهای جدید که برای اولین بار تدریس محتوای آموزشی تمام دروس نونگاشت را تجربه می‌کنند (پایه‌ی سوم ابتدایی) از اهمیت، ظرافت و جایگاه خاصی برخوردار است و باید متفاوت از گذشته صورت گیرد. در گذشته این مهم تقریباً از طریق دو اقدام آموزشی، شامل برگزاری دوره‌ی آموزشی ضمن خدمت و در اختیار گذاشتن راهنمای معلم انجام می‌گرفت، ولی در ساختار جدید برای آماده‌سازی این معلمان، اقدامات متنوع آموزشی و شیوه‌های مختلف به کار گرفته شده است.

از جمله مهم‌ترین اقدامات آموزشی که در سال گذشته برای اکثر معلمان پایه‌های دوم و ششم ابتدایی انجام شده است و هر یک به طریقی معلمان را با برنامه‌های درسی جدید و اجرای مناسب آن‌ها آشنا کرده و به آماده‌سازی آن‌ها برای استقرار برنامه‌های درسی جدید و مدیریت در کلاس کمک نموده است مقوله‌های آموزشی زیر می‌باشد:

۱. کتاب‌های راهنمای معلم چاپی؛
۲. فیلم‌های آموزشی - توجیهی تدریس؛
۳. دوره‌های آموزش ضمن خدمت؛
۴. ویژه‌نامه‌های رشد؛
۵. کارگاه‌های استانی با مدرسان استان (با مدیریت بعضی استان‌ها)؛
۶. کارگاه استانی با مؤلفان و مدرسان کشوری، توضیح اینکه این برنامه‌ها در سال گذشته برای آموزگاران پایه‌ی دوم و ششم ابتدایی انجام شده است؛
۷. سایت‌های اینترنتی دفتر تألیف و گروه‌های درسی.

تشریح فرایند طراحی و پیاده‌سازی اقدامات هفت‌گانه

برنامه‌ریزان و مؤلفان کتاب‌های درسی تقریباً از یک سال قبل از اجرای برنامه‌های درسی، برنامه‌ریزی برای تألیف محتواها و کتاب‌های درسی جدید را آغاز می‌کنند و به شناسایی و آموزش مدرسان عالی به‌منظور

البته اجرای بند ششم تمام معلمان این پایه‌ها را پوشش نداده است.
منابع فارسی و انگلیسی

۱. یازگان، عباس و همکاران (۱۳۸۹). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: آگه.
 ۲. تالیو، پیتز (۲۰۰۵). چگونه دوره‌های آموزشی را طراحی کنیم (راهنمای برنامه‌ریزی درسی مشارکتی). مترجم: حمیدرضا اشرفی (۱۳۸۵). تهران: دبیرخانه‌ی شورای هماهنگی علمی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
 ۳. حسین‌پور، سهیلا (۱۳۸۲). «بررسی نظرات معلمان دوره‌ی متوسطه درباره‌ی تناسب محتوای آموزشی دوره‌های ضمن خدمت کوتاه‌مدت با نیازهای آموزشی آنان (پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد)». دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران.
 ۴. دانش‌پژوه، زهرا (۱۳۸۲). «ارزش‌یابی مهارت‌های حرفه‌ای معلمان علوم و ریاضی در دوره‌ی راهنمایی و ارائه‌ی روش‌های ارتقای کیفی». فصل‌نامه‌ی نوآوری‌های آموزشی، ش ۶۲، ص ۶۲-۹۲.
 ۵. سرکارآزانی، محمدرضا (۱۳۸۹). «رویکرد فرهنگی به آموزش». رشد معلم، ۸، ۲۵۰-۲۰۴، ص ۴-۱۲.
 ۶. سمعی زفرقندی، مرتضی (۱۳۹۰). «تربیت معلم در ایران و جهان و ارائه‌ی الگوی تحول در تأمین و تربیت معلم کشور». رشد معلم، ۹، ۲۵۶-۲۳۰، ص ۱۸-۲۳.
 ۷. سمعی، مرتضی (۱۳۹۰). «روش‌های تکمیل و بهبود نظام ضمن خدمت معلمان». فصل‌نامه‌ی نوآوری‌های آموزشی، شماره ۳۹، سال دهم، ص ۱۵۱ - ۱۷۷.
 ۸. فتحی واجارگاه، کوروش (۱۳۸۳). آشنایی با آموزش ضمن خدمت کارکنان، تهران: انتشارات اداره‌ی کل ضمن خدمت.
 ۹. فرزاد، ولی‌الله و دانش‌پژوه، زهرا (۱۳۸۵). «ارزش‌یابی مهارت‌های حرفه‌ای معلمان دوره‌ی ابتدایی». فصل‌نامه‌ی نوآوری‌های آموزشی، ش ۱۳۵ - ۱۷۰، ص ۱۰۸-۱۰۷.
 ۱۰. صفوی، امان‌اله (۱۳۸۲). کلیات روش‌ها و فنون تدریس، تهران: معاصر.
 ۱۱. صمدی، معصومه (۱۳۸۷). «بررسی تأثیر فوری و تداومی آموزش راهبردهای خودتنظیمی بر خودتنظیمی‌گری و حل مسئله‌ی ریاضی». فصل‌نامه‌ی نوآوری‌های آموزشی، ش ۷۹ - ۹۵، ص ۲۶-۳۵.
 ۱۲. ملایی‌نژاد، اعظم (۱۳۸۷). «مطالعه‌ی تطبیقی برنامه‌ی درسی تربیت معلم کشورهای انگلستان، فرانسه، مالزی و ژاپن». فصل‌نامه‌ی نوآوری‌های آموزشی، ش ۲۶، ص ۳۵-۶۱.
 ۱۳. نادری، عزت‌الله و سیف‌نراقی، مریم (۱۳۷۲). روش‌های تحقیق و چگونگی ارزش‌یابی آن در علوم انسانی. تهران: انتشارات بدر.
14. Ashton, D., Green, F., James, D., & Sung, J. (1999). Education and training for development in east asia. London, England: Routledge.
15. <http://www.unesco.org/images/0019/001901/190129e.pdf>
16. Forsyth, P. (1992). Running an effective training session. Aldershot, England: Gower.
17. James, Wiliam. (2005). Encyclopedia of teacher training and education (Vol 2 pp 352-371). New Delhi, India: J.L. Kumar for Anmol publication PVT.LTD.
18. Vashist, V. (2002). Modern methods of training of elementary school teachers. New Delhi, India: Sarup & Sons